

Agnieszka Pietrzak
Archiwum Akt Nowych
ORCID 0009-0008-5574-4118

Hanna Czczott (1888–1982) – badaczka roślin i jedna z twórców Muzeum Ziemi

Hanna Czczott (1888–1982) – Botanist and Co-Founder of the Museum of the Earth

Hanna Czczott was a respected researcher, paleobotanist, and one of the founders of the Museum of the Earth in Warsaw. Her long and remarkably active life stands as an inspiration to contemporary scientists. She received her education at a time when few women had access to such opportunities. Her early scientific work focused on botany, and she collected research materials – including herbarium specimens – during travels with her husband, Henryk Czczott, a professor of mining. After his death, Hanna Czczott's scientific interests shifted toward the study of fossil plants, a field to which she dedicated herself primarily after World War II. Her most acclaimed achievement was the study of a collection of Miocene flora specimens obtained from the Turów coal mine. From 1947 to 1974, she and her colleagues conducted annual expeditions to collect research material, during which she worked alongside others in the mine and personally led the exploration of the deposit. The quantity and diversity of the specimens from Turów were so extensive that their analysis required assembling a team of specialists.

Czczott went on to establish the Palaeobotanical Department of the Museum of the Earth of the Polish Academy of Sciences. She ensured it was equipped with the necessary instruments, comparative collections, and a specialized library to support ongoing research. Alongside her paleobotanical work, she also studied amber, documented plant inclusions, and proposed a theory regarding its origin. She remained actively involved in the department's work until the end of her life, consistently engaged with its latest scientific developments.

She valued and maintained contacts with researchers and scientific institutions, both in Poland and internationally. In recognition of her scientific achievements, she was awarded the title of professor – despite not having obtained a master's or doctoral degree.

Keywords: Hanna Czczott, Museum of the Earth of the Polish Academy of Sciences in Warsaw, botany, paleobotany, geology

Słowa kluczowe: Hanna Czczott, PAN Muzeum Ziemi w Warszawie, botanika, paleobotanika, geologia

Hanna Czczottowa należy do najwyższej klasy czołowych paleobotaników w Polsce o nazwisku znanym nie tylko w kraju, ale i za granicą. Energiczna i pełna inicjatywy twórczej o szerokim wachlarzu zainteresowań. Doskonała organizatorka. [...] Swymi badaniami wniosła poważny wkład w naukę o znaczeniu międzynarodowym. Bezkompromisowa i bezwzględnie prawa i uczciwa. Praca naukowa jest najwyższym celem jej życia, któremu poświęca cały swój czas i środki. Stara się w swych pracownikach wyrobić najbardziej pozytywne cechy; uczciwość i bezwzględne oddanie pracy naukowej. Bardzo wymagająca od siebie i od innych¹.

Prof. Antonina Halicka²
o prof. Hannie Czczott

Ryc. 1. Prof. Hanna Czczott (1888–1982) (autor nieznan, ze zbiorów PAN Muzeum Ziemi)

Hanna Czczott³ urodziła się 3 stycznia 1888 r. w Petersburgu w rodzinie pochodzących z Wołynia⁴ Gracjana Peretiatkowicza (zm. w 1915 r. w Kijowie), buchaltera jednego z petersburskich szpitali⁵, i Leonildy z Wilpiszewskich (zm. w 1903 r.). Miała siedmioro rodzeństwa⁶: braci Bohdana⁷ (1880–1942), Wojciecha (1883–1963), Jana (wyjechał do Ameryki w 1914 r. gdzie zginął) i zmarłego we wczesnym dzieciństwie Gracjana, oraz siostry Leonię⁸ (1876–1960, nauczycielkę języka francuskiego), Marię⁹ (1894–9 marca 1979 r., nauczycielkę języka angielskiego), a także zmarłą w 1886 r. Antoninę¹⁰.

Hanna została ochrzczona w kościele Św. Katarzyny Aleksandryjskiej przy Newskim Prospekcie 12 czerwca 1888 r. w Petersburgu. W akcie chrztu wpisano jej imię Anna.

- 1 Archiwum Muzeum Ziemi [AMZ], S.34 Materiały Hanny Czczott (1888–1982), nieporządkowany dodatek, Pismo z 14.06.1954 r.
- 2 Antonina Halicka (1908–1973), geolog, dyrektor Muzeum Ziemi w latach 1950–1973. Zob. K. Jakubowski, *Antonina Halicka (1908–1973)*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego” 1979, t. 49, z. 3–4, s. 435–443.
- 3 Hanna Czczott posługiwała się nazwiskiem w brzmieniu „Czczottowa”. W artykule będąc posługiwać się wersją „Czczott”, natomiast w cytatach zgodnie z brzmieniem źródła.
- 4 Ojciec pochodził z Wołynia, z okolic Dubna i Łucka; matka z Żytomierza
- 5 AMZ, S. 34, nieporządkowany dodatek, Hanna Czczott, Życiorys z 30.03.1954 r.
- 6 W kolejności według ustaleń Teresy Hanczke: Leonilda (1876–1960), Bohdan (ur. 1880 r.), Gracjan, Antosia (zm. 1886), Wojciech (1883–1963), Hanna (1888–1982), Jan (zginął w 1914 r.), Maria (1894–1979).
- 7 *PERETÁTKOVIČ, Bogdan Gracjanovič (8.VII.1880 – 1942) — arhitektor, kolležskij sekretar’ (k 1910)*, mke.su/doc/PERETYaTKOVICH.html [dostęp 30.06.2024].
- 8 W rodzinie Leonia Peretiatkowicz zwana była Lonią.
- 9 Maria Peretiatkowicz jako jedyna z rodzeństwa miała potomka, syna Jerzego Peretiatkowicza, posługującego się też nazwiskiem George Perry (1929–zm. 7.11.2001 r.).
- 10 T. Hanczke, relacja z 5.07.2022 r.

W Petersburgu ukończyła ośmioklasowe żeńskie gimnazjum Marii Nikołajewny Stojuniej¹¹. O swojej wczesnej edukacji napisała tak: „Studia miałam utrudnione wskutek śmierci matki, gdy miałam lat 15, gdyż musiałam zająć się gospodarstwem i młodszym rodzeństwem”¹². W 1906 r., owdowiały Gracjan Peretiatkowicz, po przejściu na emeryturę, wraz z córkami Hanną i Marią przeniósł się do Warszawy¹³. Przez kolejne 4 lata Hanna uczyła się gry na fortepianie, pracowała, udzielając korepetycji i ucząc języka rosyjskiego na prywatnej pensji, oraz uczęszczała na wykłady organizowane przez Towarzystwo Kursów Naukowych z historii sztuki, filozofii, a następnie geologii i chemii nieorganicznej¹⁴.

W 1910 r. wyszła za mąż za Henryka Czezcotta (1875–1928), inżyniera górnika, w późniejszym czasie znanego geologa, profesora Instytutu Górniczego w Petersburgu¹⁵. Ślub miał miejsce w kościele ewangelicko-reformowanym na Lesznie w Warszawie. Dokładna data nie jest niestety znana, gdyż akta metrykalne spłonęły podczas II wojny światowej¹⁶. Jak stwierdziła Aleksandra Kohlman-Adamska: „To małżeństwo stało się wielkim przełomem w jej życiu”¹⁷. Wkrótce po ślubie, korzystając z delegacji Henryka (patrz dalej), małżonkowie odbyli wspólną podróż po Skandynawii. Jak wynika z materiałów rodzinnych, była to, *de facto*, ich podróż poślubna¹⁸. Do Petersburga powrócili w październiku 1910 r.¹⁹ Henryk kontynuował pracę w Instytucie Górniczym, a Hanna uzupełniała swoje wykształcenie, od 1911 r. uczęszczając na Wyższe Kursy Przyrodnicze dla Kobiet Marii Aleksandrowny Łochwickoj-Skałon²⁰. W latach 1917–1918 uczestniczyła tamże w Kursach Pedagogicznych Języków Obcych o specjalizacji język angielski, a po ich zamknięciu po ustanowieniu Ludowego Komisariatu Oświaty z 30 listopada 1918 r. podjęła studia na Wydziale Biogeograficznym²¹ Instytutu Geograficznego w Piotrogradzie (Petersburgu)²², kończąc je w 1922 r. Pracę dyplomową napisała pod kierunkiem Władimira Nikołajewicza

11 J. Garbowska, *Materiały Hanny Czezcott (1888–1982)*, [w:] *Materiały archiwalne z zakresu historii nauk o Ziemi w zbiorach Muzeum Ziemi PAN: Inwentarz spuścizn naukowych*, cz. 5, red. J. Garbowska, Warszawa 2001, s. 24.

12 Instytut Badań Leśnictwa [IBL], Curriculum Vitae Hanny Czezcott z 27.10.1945 r.

13 Źródła datują przeprowadzkę do Warszawy albo na 1905 r. (zob. AMZ, S.34, nieporządkowany dodatek, Hanna Czezcott, Życiorys, 7.02.1955 r.), albo na 1906 r. (zob. AMZ, S.34, nieporządkowany dodatek, Curriculum Vitae Hanny Czezcott z kwietnia 1951 r.).

14 AMZ, S.34, nieporządkowany dodatek, Hanna Czezcott, Życiorys, 7.02.1955 r.

15 Henryk Czezcott (1.07.1875 r. – 6.09.1928 r.) – inżynier górnik, profesor Instytutu Górniczego w Petersburgu (1913–1921), a następnie profesor Akademii Górniczej w Krakowie, kierownik Katedry Górnictwa I i Przeróbki Mechanicznej Wydziału Górniczego AG (1922–1928), jeden z twórców teorii przewietrzania kopalń i podstaw naukowych nowoczesnej przeróbki mechanicznej. Żonaty z Leonią z Peretiatkowiczów (1902–1909), a następnie z Hanną z Peretiatkowiczów (1910–1928). Jego imię nosiła nieistniejąca już Kopalnia Węgla Kamiennego „Czezcott” w Woli (gm. Miedźna, woj. śląskie). AMZ, S.34, j. 140, Nekrologi i wspomnienia o mężu – Henryku Czezcocie, 1928 r.

16 Informacje otrzymane w kancelarii kościoła ewangelicko-reformowanego przy Al. „Solidarności” 74 w Warszawie, 16.03.2022 r.

17 A. Kohlman-Adamska, relacja z 11.05.2021 r.

18 T. Hanczke, relacja z 5.07.2022 r.

19 T. Hanczke, relacja z 5.07.2022 r.

20 Kursy dawały kobietom wyższe wykształcenie, chociaż formalnie nie miały statusu uniwersytetu.

21 W swoich życiorysach Hanna Czezcott często zapisywała nazwę instytutu „bio-geograficzny”. Zob. AMZ, S.34, j. 138. Materiały z sesji naukowej poświęconej pamięci profesor Hanny Czezcottowej w dniach 5–6 X 1982 r., zorganizowanej przez MZ i Sekcję Paleobotaniczną Polskiego Towarzystwa Botanicznego, A. Skirgiełło, *Profesor Hanna Czezcott (3.1.1888–17.3.1982)*, masz.

22 3.12.1918 r. powołano Instytutu Geograficzny w Piotrogradzie, którego pierwszym p.o. dyrektora został prof. Józef Łukasiewicz (1863–1928), fizyk i geolog, w latach 1887–1905 więzień Szlisselburga, profesor Instytutu Geograficznego w Petersburgu, a po odzyskaniu niepodległości przez Polskę – profesor geologii Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Zob. A. Volodčenko, *U istokov Geografičeskogo instituta v Petrograde (1918–2018)*, rcswww.urz.tu-dresden.de/~wolodt/EVENT-ATLAS/GEO-Institut-1918.pdf [dostęp 9.03.2025].

Sukacewa²³. Rozprawa stanowiła pokłosie wyprawy naukowej autorki na półwysep Kolski z 1920 r., podczas której badała ona lasy i tundrę nad jeziorem Imandra na zachodnich zboczach Gór Chibińskich w okolicy Murmańska. Praca ta ukazała się drukiem w 1925 r. w „Materiałach Instytutu Geograficznego”²⁴. Polskojęzyczne wydanie rozprawy, w wersji skróconej przez autorkę, opublikowano dopiero w 1972 r. na łamach „Rocznika Dendrologicznego”²⁵.

Przez 18 lat małżeństwa Hanna Czczott towarzyszyła mężowi w jego ekspedycjach naukowo-badawczych. Wyprawy te wykorzystywała do gromadzenia materiału botanicznego na potrzeby swoich badań. Dziś trudno rozstrzygnąć, czy uczestniczyła we wszystkich ekspedycjach Henryka, gdyż w jej spuściznie nie zachowały się żadne wspomnienia z ich przebiegu²⁶. W jednym ze swoich życiorysów odnotowała jedynie: „w ciągu 18 lat odbyliśmy [z mężem – dop. A.P.] niezliczoną ilość wypraw na wschód i zachód”²⁷. Uczestnictwo w tych wyjazdach było dla niej źródłem satysfakcji. Potwierdzeniem tego jest relacja Aleksandry Kohlman-Adamskiej, według której Hanna Czczott: „uwielbiała jeździć z nim [tj. Henrykiem] na wyprawy”²⁸.

Jak wspomniano, w 1910 r. oboje odwiedzili Szwecję i Norwegię²⁹, dokąd Henryk Czczott został wydelegowany jako konsultant Towarzystwa Akcyjnego Przemysłowo-Handlowego Następców Demidowa w Niżnym Tagile³⁰ w celu zapoznania się ze stosowanymi tam metodami produkcji oraz sposobami badań laboratoryjnych.

W 1911 r. Czczottowie uczestniczyli w zorganizowanej przez wspomniane Towarzystwo Akcyjne wyprawie na przedgórze Altaju, której celem było odnalezienie terenów złotoносnych. W efekcie odkryto złoża w Daubay, w okręgu semipałatyńskim (obecny Kazachstan), przystępując wkrótce do ich eksploatacji. Henryk Czczott z ramienia Towarzystwa został projektantem, a następnie kierownikiem budowy i doradcą technicznym miejscowej kopalni. W tym samym roku odwiedził także Szwecję i Norwegię, gdzie zwiedził główne okręgi górnicze, zapoznając się z ośrodkami eksploatacji i przeróbki rud żelaza oraz miedzi³¹. Rok później, w 1912 r. jako konsultant zarządu kopalń ks. Świątopelk-Mirskiego przebywał w Turkiestanie w okręgu fergańskim, gdzie oszacowywał stan i zasoby miejscowych kopalń oraz dokonał prób brykietowania tamtejszego węgla. Następnie wziął udział w ekspedycji poszukującej złota w guberni tomskiej wzdłuż rzek Mrassy i Kondomy w okolicach Barnału, Sałagiru i Kuźniecka³².

23 Władimir Nikołajewicz Sukaczew (26.05.1880–9.02.1967), botanik, leśnik, ekolog, paleontolog i geograf profesor na Petersburskim Uniwersytecie Państwowym; *Sukačev Vladimir Nikolaevič*, bioslovhist.spbu.ru/person/4307-sukacev-vladimir-nikolaevic-2.html [dostęp 28.02.2025].

24 H. Czczott, *Lesy zapadnyh sklonov Hibinskih gor i okrestnostej goroda Murmanska*, „Bulletin de l'Institute Geographique de Leningrad” 1925, t. 5, s. 48–72.

25 H. Czczott, *Laszy zachodnich zboczy Chibin i okolic Murmańska*, „Rocznik dendrologiczny” 1972, t. 26, s. 5–26.

26 W oparciu o publikacje możliwe jest odtworzenie jedynie tras podróży badawczych, zob. H. Czczott, *A Contribution to the Knowledge of the Flora and Vegetation of Turkey*, Berlin 1938/1939.

27 IBL, Curriculum Vitae Hanny Czczott z 27.10.1945 r.

28 A. Kohlman-Adamska, relacja z 11.05.2021 r.

29 AMZ, S.34, j. 172. A. Litoński, *Biografia prof. Inż. Henryka Czczotta do pracy zbiorowej*, masz, k. 33.

30 Przedsiębiorstwo najpewniej należące do rodziny Demidowów znanych przedsiębiorców i działaczy kultury, posiadających kilkadziesiąt zakładów i kopalni na Uralu, w tym w rejonie Niżnego Tagitu. Zob. *Rol' Demidovih v istorii gorno-metallurgičeskoj promyšlennosti Rossii*, tagil-press.ru/publications/14066/rol-demidovih-v-istorii-gorno-metallurgičeskoj-promyšlennosti-rossii [dostęp 9.03.2025].

31 AMZ, S.34, j. 172. A. Litoński, *Biografia*, k. 33.

32 *Ibidem*, k. 34.

W kolejnym roku stanął na czele dużej wyprawy zorganizowanej przez rosyjski rząd oraz Towarzystwo A. Lehman i Ska, której zadaniem było poszukiwanie złóż złota w górach Altaj i w Mongolii. W skład ekspedycji wchodziło 17 zespołów. Poza nadzorem nad całością przedsięwzięcia, Czczott objął bezpośrednie kierownictwo nad jedną z wymienionych grup, której przypadł w udziale najtrudniejszy rejon Altaju. Prowadzone badania nie przyniosły odkrycia złota, lecz zebrano cenne informacje, w tym materiał geologiczny i fotograficzny. Hanna Czczott z pewnością uczestniczyła w tej wyprawie³³.

Ryc. 2. Hanna Czczott na Alasce podczas wyprawy prof. Henryka Czczotta w celu wizytowania kopalń i zakładów przemysłowych w 1914/1915 r. (fot. Henryk Czczott, ze zbiorów PAN Muzeum Ziemi)

W 1914 r. przez dziesięć miesięcy Czczottowie przebywali w Ameryce Północnej, gdzie Henryk został oddelegowany przez rząd rosyjski dla odbycia wyższego kursu przeróbki mechanicznej w Instytucie Technologicznym w Bostonie, prowadzonego przez prof. Roberta H. Richardsa. Po czterech miesiącach nauki wraz z żoną udał się w podróż, zwiedzając kopalnie i zakłady przemysłowe na terenach Stanów Zjednoczonych oraz Kanady. W okolicach miasta Nome³⁴ na Alasce Czczottowie zebrali pokaźny zbiór flory podbiegunowej. Doktor Krystyna Juchniewicz z Pracowni Paleobotanicznej Muzeum Ziemi zapamiętała opowiadany przez prof. Czczott epizod z jej pobytu na Alasce:

kiedy niewiele brakowało, by padła ofiarą niedźwiedzicy, która podeszła do ich ogniska ze swoim małym niedźwiadkiem. Pani profesor zupełnie nieświadoma niebezpieczeństwa, została uratowana w ostatniej chwili. Pamiątką po tym zdarzeniu była, pokazywana z dumą, wyprawiona skóra owej niedźwiedzicy, służąca w Jej domu za dywanik do gimnastyki porannej³⁵.

Wybuch pierwszej wojny światowej zastał Czczottów na Alasce w porcie St. Michael. Obawiając się o bezpieczeństwo podróży, zdecydowali się na powrót do Petersburga przez Archangielsk, dokąd dotarli statkiem towarowo-pasażerskim, płynąc wzdłuż północnych wybrzeży Grenlandii i Norwegii.

Panująca sytuacja wojenna uniemożliwiła kontynuowanie zagranicznych podróży. Henryk Czczott sporadycznie wyjeżdżał w celach służbowych do różnych zakładów górniczo-hutniczych na terenie Rosji. Ze zdjęć, które zachowały się w spuście Hanny Cze-

33 Ibidem; AMZ, S.34, j. 149, Rosja: Altaj (5 szt.) i „powrót do Archangielska” (?) (7 szt.). Pozytywy i negatywy szklane.

34 AMZ, S.34, j. 172. A. Litoński, *Biografia*, k. 34.

35 K. Juchniewicz, *Profesor Hanna Czczottowa (1888–1982) i Pracownia Paleobotaniki Muzeum Ziemi PAN w Warszawie*, „Przegląd Geologiczny” 2021, t. 69, nr 5, s. 327.

czott, możemy wywnioskować, że na przełomie lat 1915 i 1916 małżonkowie przebywali w miejscowości Satarino w Chanty-Mansijskim Okręgu Autonomicznym, gdzie spędzali czas m.in. jeżdżąc na nartach³⁶. W 1917 r. oboje odbyli krótką podróż do Finlandii. Dokładny powód wyprawy nie jest znany. Zgodnie z adnotacjami na zachowanych kliszach fotograficznych odwiedzili wówczas m.in. miasta Imatra i Savonlinna, tereny gminy Punkaharju oraz wodospad Wallenkoski³⁷.

Po zakończeniu działań wojennych Henrykowi Czczottowi zaproponowano w 1921 r. pracę w krakowskiej Akademii Górniczej (obecnie Akademia Górniczo-Hutnicza). Dużo czasu zajęło małżonkom przejście urzędowej procedury związanej z wyjazdem oraz załatwienie spraw osobistych. Po przybyciu w 1922 r. do Polski zamieszkali w Krakowie. Henryk został kierownikiem Katedry Górnictwa I i przeróbki mechanicznej³⁸.

W roku akademickim 1922/1923 Hanna zapisała się jako wolny słuchacz na Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Jagiellońskiego, w którego programie były m.in. prowadzone przez prof. Władysława Szafera zajęcia zatytułowane *Systematyka filogenetyczna roślin i Wycieczki geograficzno-roślinne*³⁹. W konsekwencji podjęła współpracę z Instytutem Botanicznym UJ⁴⁰. Nawiązała przy tym naukowy kontakt z kierującym nim Szaferem. W ciągu kolejnych lat współpracy oboje konsultowali ze sobą wiele naukowych kwestii⁴¹. Według wspomnień ich współpracowników podczas każdego pobytu Hanny Czczott w Krakowie Szafer przynosił jej okazy botaniczne do oznaczenia⁴².

W „okresie krakowskim” opublikowała ona pracę o atlantyckim elemencie fitogeograficznym we florze Polski⁴³, która została wysoko oceniona przez środowisko naukowe, do dziś zachowując aktualność⁴⁴.

Po wojennej przerwie Czczottowie powrócili wkrótce do swojej podróżniczej pasji. W 1924 r. przebywali na Wyspach Kanaryjskich, dokąd dotarli przez Korsykę, Pireneje i Hiszpanię. Na szczególną uwagę zasługują zebrane wówczas przez Hannę materiały zielnikowe. Ta niezwykle cenna kolekcja przetrwała działania wojenne i znajduje się obecnie w zbiorach Zielnika Wydziału Biologii Uniwersytetu Warszawskiego (Herbarium WA)⁴⁵. Niestety, zapewne w wyniku utraty sporządzonych w terenie notatek, profesor Czczott była zmuszona porzucić plany jego dalszego opracowania i publikacji.

36 AMZ, S.34, j. 148, Rosja: rodzinne (16 szt.) i „techniczne z Kalusza Henryka Czczotta” (21 szt.). Negatywy szklane.

37 AMZ, S.34, j. 153, Europa: Bretania, Finlandia, Pireneje, Krym. Negatywy szklane.

38 H. Sieński, *Profesor Henryk Czczott*, „Biuletyn AGH” 2015, nr 92–93, s. 26.

39 Dokumenty udostępnione przez Uniwersytet Jagielloński.

40 W latach 1913–1970 działał pod nazwą Instytut Botaniczny UJ, a od 1970 r. – jako Instytut Botaniki UJ. Zob. *Historia Instytutu*, ib.uj.edu.pl/PL/instytut/historia [dostęp 28.02.2025].

41 K. Juchniewicz, *Profesor Hanna Czczottowa*, s. 322. Zob. korespondencja Hanny Czczott z Władysławem Szaferem, Dział Rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej [DRBJ], Przyb. 277/73, Przyb. 288/73, Przyb. 303/73, Przyb. 318/73, Przyb. 347/73, Przyb. 355/74, Przyb. 20/74), oraz AMZ, S.34, j. 133, Korespondencja wpływająca, litery S–Ś.

42 A. Kohlman-Adamska, relacja z 11.05.2021 r.

43 H. Czczott, *The Atlantic Element in the Flora of Poland*, „Bulletin International de L'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres. Classe des Sciences Mathématiques et Naturelles” ser. B, 1926, s. 367–407; eadem, *Element atlantycki we florze Polski*, „Rozprawy Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Akademii Umiejętności” ser. A/B, 1928, t. 65–66, s. 221–286.

44 Zob. V. Melnyk, A. Baransky, S. Savchuk, D. Dubovyk, A. Leostin, N. Melnychenko, *Dynamics of the Range of Cytisus scoparius (L.) Link (Fabaceae) in Eastern Europe (Ukraine and Belarus)*, „Ecological Questions” 2022, t. 33, nr 3 s. 7–17; A. Popiela, D. Nalepka, A. Łysko, *Analysis of Distribution Patterns of Selected Ephemeral Wetland Species in Western Pomerania (NW Poland, NE Germany)*, „Biodiversity: Research and Conservation” 2010, nr 19, s. 55–64.

45 Zielniki zebrane przez Hannę Czczott na Wyspach Kanaryjskich pozostają nieopracowane.

W tym samym roku na polecenie Ministerstwa Spraw Wojskowych Henryk Czczott zwiedził tereny rudonośne w Turcji: po zachodniej stronie Bosforu oraz koło miasta Hendek w Bitynii⁴⁶. W 1925 r. Hanna i Henryk Czczott wspólnie odbyli wyprawę do Azji Mniejszej, której celem było rozpoznanie tamtejszych złóż miedzi, a przy okazji – zebranie materiałów botanicznych na potrzeby badań prowadzonych przez Hannę. Henryk Czczott, wspólnie z prof. Bazylim Nikitinem⁴⁷, prowadzili wówczas poszukiwania geologiczne połączone z wywiadem wśród ludności⁴⁸. Podróż przebiegała wzdłuż trasy Ankara – Arab – Tucht – Iskelib – Kostamuni – Kuruhan – Diazglu – Kurc – Ineboli⁴⁹.

Trzy lata później Henryk Czczott został wydelegowany przez Towarzystwo Eksploatacji Soli Potasowych we Lwowie do Niemiec i Hiszpanii. Rozpoczętą wówczas podróż przerwała jego nagła śmierć 6 czerwca 1928 r. w saksońskim Freibergu. Współpracowniczką profesora Czczott dobrze zapamiętały wielokrotnie opowiadaną przez nią historię o tym, jak zrozpaczona jechała pociągiem do miejsca śmierci męża, w rękę trzymając depezę informującą o jego zgonie, a wszyscy pasażerowie w przedziale próbowali ją pocieszyć. Strata małżonka była dla Hanny Czczott wielkim ciosem, po którym szukała ukojenia, koncentrując się na pracy naukowej⁵⁰.

Obrany przez siebie kierunek badawczy w życiorysie z 1954 r. uzasadniła następująco:

Dziedzina botaniki, i szczególnie fitosocjologia, geografia roślin i dendrologia zainteresowały mnie w związku z licznymi wyprawami do krajów o przyrodzie nienaruszonej przez człowieka (Azja), podczas których towarzyszyłam mężowi. Zapaliłam się głównie podczas dwu podróży po krainie Śródziemnomorskiej (1924 – Wyspy Kanaryjskie i 1925 – dwie podróże do Turcji), a opracowanie zbiorów przywiezionych z Turcji wykazało jak wiele zagadnień jest jeszcze do rozwiązania. Od geografii przestrzennej przeszłam do rozmieszczenia gatunków w czasie (paleografii), a za podbudowę do tych badań uważałam dokładne zbadanie istoty gatunku (za zastosowaniem metod biometriki i statystyki). Za największe osiągnięcie w dziedzinie geografii roślin uważam pracę o Pontydzie⁵¹ [...]. Na drodze badań zasięgów roślin współczesnych poparłam wnioski geologów co do istnienia pomostu lądowego między Krymem i półn[ocnej] cz[ęści] Azji Mniejszej⁵².

Hanna Czczott pozostawała w Krakowie jeszcze przez kolejne dwa lata, zajmując się działalnością edytorską. Wraz ze współpracownikami męża powołała „Komitet Wydawniczy Dzieł Prof. Czczotta”, który – przy jej czynnym zaangażowaniu – zajmował się publikowaniem jego opracowań. W 1931 r. przeprowadziła się do Warszawy, gdzie zamieszkała na

46 AMZ, S.34, j. 172. A. Litoński, *Biografia*, k. 36.

47 Bazyl Nikitin (1885–1960) dyplomata, orientalista, turkolog. Zob. *Notice de personne*, catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb119177209 [dostęp 3.03.2025].

48 Wypytywali ludność miejscową w sprawie starych kopalń perskich i rzymskich oraz realizowali zdjęć topograficznych. Zob. AMZ, S.34, j. 172. A. Litoński, *Biografia*, k. 36.

49 Ibidem.

50 A. Kohlman-Adamska, relacja z 11.05.2021 r.

51 Referat wygłoszony na Kongresie Słowiańskich Geografów w Sofii w 1936 r.: *The Distribution of Some Species in Northern Asia Minor and the Problem of Pontis*, „Mitteilungen aus den Königlichen naturwissenschaftlichen Instituten in Sofia” 1937, t. 10, s. 43–68.

52 AMZ, S.34, nieporządkowany dodatek, Hanna Czczott, Uwagi co do własnej działalności naukowej, 30.03.1954 r.

Ochocie przy ul. Sękocińskiej 3, w mieszkaniu pod numerem 9⁵³. Przeprowadzka motywowana była bliskością instytucji, które subsydiowały realizowaną działalność wydawniczą.

Utrzymując się z emerytury po mężu, pozostawała niezależną uczoną. Po latach zapisała:

Jestem indywidualistką i najwięcej mogę zdziałać pracując w samotności (w domu). To też przed wojną, gdy dzięki emeryturze po mężu, byłam niezależna materialnie, zasadniczo pracowałam w domu, udając się do zakładów naukowych tylko po brakujące książki i dla wymiany myśli. Natomiast zawsze hołdowałam współpracy z innymi naukowcami – drogą korespondencyjną, na kongresach i zjazdach, drogą krótkich wypadów do instytutów naukowych za granicą⁵⁴.

W Warszawie nawiązała współpracę z Katedrą Systematyki i Geografii Roślin w Instytucie Botaniki Uniwersytetu Warszawskiego, kierowaną przez prof. Bolesława Hryniewieckiego⁵⁵, a od 1935 r. z Zakładem Doświadczalnym Lasów Państwowych⁵⁶. Występowała z referatami na międzynarodowych kongresach, a także odwiedzała zagraniczne placówki muzealne, prowadząc kwerendy w udostępnianych zasobach⁵⁷.

W okresie tym przygotowała i opublikowała szereg prac z zakresu systematyki i fitogeografii, m.in. zgłębiając klasyfikację taksonomiczną i rozmieszczenie sosny kalabryjskiej (*Pinus brutia* Ten.) i alepskiej (*Pinus halepensis* Mill.), oraz prowadząc badania nad zmiennością populacyjną dębu, buka i grabu. W 1930 r. na odbywającym się w Cambridge 5. Międzynarodowym Kongresie Botanicznym przedstawiła referat na temat rozmieszczenia buka wschodniego zatytułowany „Distribution of *Fagus orientalis* Lipsky”⁵⁸. Wkrótce badania nad współczesnymi przedstawicielami rodzaju buk zostały poszerzone o ich filogenezę. Chcąc poznać historię tego taksonu, Czeczott musiała podjąć studia nad jego kopalnymi szczątkami. W 1934 r. ukazała się jej pierwsza praca paleobotaniczna *Co to jest Fagus feroniae Unger?*. Ten krótki artykuł, opublikowany na łamach „Acta Societatis Botanicorum Poloniae”⁵⁹, jest jedną z nielicznych prac z zakresu paleobotaniki jakie ukazały się w międzywojennej Polsce. Prof. Ewa Zastawniak-Birkenmajer jego znaczenie scharakteryzowała następująco: „W latach trzydziestych Hanna Czeczott dokonała interesującego i ważnego odkrycia. Rozpoznała ona szczątki kopalnej olchy w odciskach liści znanych w europejskim miocenie pod nazwą *Fagus feroniae* Unger”⁶⁰ (czyli buka).

53 Pod tym adresem Hanna Czeczott mieszkała do końca życia. Zob. Archiwum Instytutu Pamięi Narodowej [AIPN], 01251/68/J Janina Peretjatkowicz, Personalia osób, z którymi Peretjatkowicz utrzymywała kontakt, 5.11.1954 r., k. 109.

54 AMZ, S.34, nieporządkowany dodatek, Hanna Czeczott, Uwagi.

55 Bolesław Hryniewiecki (1926–1927) botanik, dyrektor ogrodu botanicznego w Odessie, rektor UW. Zob. *Bolesław Hryniewiecki (1926–1927)*, <https://www.uw.edu.pl/universytet/historia-uw/rektorzy-uw/boleslaw-hryniewiecki> [dostęp 28.02.2025].

56 Utworzony w 1930 r. jako Zakład Doświadczalny Lasów Państwowych, od 1934 r. – Instytut Badawczy Lasów Państwowych przy Dyrekcji Naczelnej Lasów Państwowych, a po wojnie – Instytut Badawczy Leśnictwa. zob. m.in. A. Grzywacz, *Instytut Badawczy Lasów Państwowych*, [w:] *Z dziejów Lasów Państwowych i Leśnictwa polskiego (1924–2004)*, t. 1, *Okres międzywojenny*, red. A. Szujewski, Warszawa 2006, s. 398–400.

57 AMZ, S.34, nieporządkowany dodatek, Hanna Czeczott, Curriculum vitae, 03.1946 r.

58 H. Czeczott, *Distribution of Fagus orientalis Lipsky*, [w:] *Die Buchenwälder Europas*, red. E. Rübél, Zürich 1932, s. 362–387.

59 Eadem, *Co to jest Fagus feroniae Unger? [What is Fagus feroniae Unger?]*, „Acta Societatis Botanicorum Poloniae” 1934, t. 11, No Suppl., s. 109–116.

60 E. Zastawniak, P. Köhler, *Polskie Badania Paleobotaniczne Trzeciorzędu*, Kraków 2001, s. 19. Zob. Z. Kvaček, F. Holý, Alnus julianaeformis (Sternberg 1823) comb. n., a Noteworthy Neogene Alder, „Časopis pro mineralogii a geologii” 1974, t. 19, nr 4, s. 367–372.

W 1936 r. na Kongresie Słowiańskich Geografów w Sofii badaczka wygłosiła referat *Rozsiedlenie niektórych gatunków w północnej części Azji Mniejszej a problem Pontydy*, będący pokłosiem wypraw do Turcji, które odbyła u boku męża w latach 1924 i 1925. Pracowała wówczas nad monografią obejmującą wyniki badań prowadzonych przez nią w trakcie dwóch podróży do Turcji w 1925 r., w której zawarła opisy kilkudziesięciu nowych gatunków roślin. Dzieło szczęśliwie ukończone zostało przed wybuchem wojny. Wydana w 1939 r. w Berlinie publikacja *A Contribution to the Knowledge of the Flora and Vegetation of Turkey*⁶¹, stanowi jedną z fundamentalnych prac z zakresu botaniki dla obszaru tego kraju. Jej niezwykle cennym uzupełnieniem jest zielnik, znajdujący się obecnie w zbiorach Zielnika Wydziału Biologii UW oraz w PAN Muzeum Ziemi w Warszawie⁶².

Przypadek sprawił, że po kilkuletniej przerwie Hanna Czczott ponownie zajęła się badaniami paleobotanicznymi. Po odkryciu przez geologa Kazimierza Kowalewskiego⁶³ na Wołyniu śladów flory miocenijskiej⁶⁴ Państwowy Instytut Geologiczny zlecił jej przeprowadzenie szczegółowych badań. Prace terenowe podjęła w 1937 r. razem z Aliną Skirgiełto; był to początek długoletniej naukowej współpracy obu pań. Efektem wyprawy stała się kolekcja skamieniałości flory miocenijskiej, zebrana przez Czczott w Zaleszczach koło Wiśniowca⁶⁵. Jej opracowanie, na podstawie materiałów uratowanych z wojennej pożogi⁶⁶, ukazało się drukiem dopiero w 1951 r.⁶⁷ Większość ocalałych okazów znajduje się obecnie w zbiorach Państwowego Instytutu Geologicznego – Państwowego Instytutu Badawczego⁶⁸. Niewielka część, licząca 103 okazy, którą Hanna Czczott otrzymała jako swoiste wynagrodzenie dla zbieraczki, znajduje się w zbiorach PAN Muzeum Ziemi w Warszawie⁶⁹.

Lata wojny przyniosły przerwę w pracy naukowej Hanny Czczott. W tym czasie utrzymywała siebie i swoją rodzinę, pracując jako nauczycielka języka angielskiego. Według niektórych źródeł dodatkowo trudniła się handlem⁷⁰. Po upadku powstania warszawskiego została wysiedlona z mieszkania. Zniszczeniu uległo wówczas wiele notatek, a także

61 H. Czczott, *A Contribution to the Knowledge of the Flora and Vegetation of Turkey*, Berlin 1938/1939.

62 W zbiorach PAN Muzeum Ziemi w Warszawie znajdują się zielniki zbierane przez Hannę Czczott przed i po II wojnie światowej dla celów porównawczych. Nie stanowią one zwartej osobnej kolekcji i nie reprezentują konkretnej flory. Nie posiadają oficjalnych numerów muzealnych.

63 Kazimierz Kowalewski (1894–1970), geolog, paleontolog. Pracownik towarzystwa „Urania”. W latach 1919–1934 pracował w Państwowym Instytucie Geologicznym oraz w Towarzystwie Muzeum Ziemi. Zob. E. Podpłóńska, *Muzeum kieleckie w latach 1908–1950*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach” 2009, nr 24, s. 11–74.

64 K. Kowalewski, *Nowe dane dotyczące stratygrafii i wieku utworu lignitowego Wołynia*, „Posiedzenia naukowe PIG” 1936, nr 45, s. 73–78.

65 „W pobliżu północnej krawędzi płyty podolskiej, o 16 km na południe od Krzemieńca, 12 km na południowy wschód od starego Poczajowa i 8 km na północny zachód od Wiśniowca, w rozległym parowie w dorzeczu Ikwy położona jest wieś Zalesce. Dzięki obfitości w warstwach trzeciorzędowych, odsłoniętych w kilku miejscach w samej wsi i jej okolicy, doskonale zachowanych skamieniałości mięczaków oraz dzięki obecności warstw węgla brunatnego już z dawna była ona celem licznych wycieczek geologicznych. [...] od r. 1931, nikt nie natrafił w ciągu przeszło stu lat na florę kopalną w warstwach II piętra śródziennomorskiego, do którego ta formacja niewątpliwie należy”. „Miocenijska flora Zalesiec jest jedynym na razie znanym stanowiskiem w Europie środkowej, gdzie możliwe było oznaczenie wieku flory nie tylko na podstawie charakteru składu florystycznego, ale także w oparciu o dane stratygraficzne”, H. Czczott, *Śródziennomorska flora Zalesiec koło Wiśniowca – I.*, „Acta Geologica Polonica” 1951, nr 2 (3), s. 349.

66 „W czasie Powstania Warszawskiego zostały przez Niemców zniszczone liczne rysunki skamieniałości, sporządzone przeze mnie i towarzyszącą mi podczas wycieczki na Wołyn dra Alinę Skirgiełtownę, wszystkie notatki i bardzo zaawansowany rękopis”, ibidem, s. 350.

67 Ibidem, s. 349–445.

68 Sygn. 348/7–22, 349/1–4, Flora środkowo-miocenijska, Zalesce k/ Wiśniowca, coll. det. M. Czczott, A. Skirgiełto.

69 Sygn. od MZ VII/72/1 do MZ VII/72/88, Śródziennomiocenijska flora Zalesiec k. Wiśniowca.

70 K. Juchniewicz, *Profesor Hanna Czczottowa*, s. 22.

zbiory biblioteczne i zielnikowe. Według jej oświadczenia utracone zostały wtedy m.in. cztery niemal gotowe opracowania naukowe. Zgodnie z jej deklaracją były to: rewizja buków kopalnych całego świata (obszerna praca z przeszło 700 rysunkami); *O dwóch sosnach krainy śródziemnomorskiej* (*Pinus halapensis Mill. i Pinus Brutia Ten.*) i ich trzeciorzędowych przodkach – obszerna praca oparta na rewizji materiałów zielnikowych kilkudziesięciu muzeów zagranicznych oraz zbiorów Instytutu Badawczego Lasów Państwowych Grecji; *O florze kopalnej Wołynia*; oraz opracowanie systematyczne zbiorów botanicznych Wysp Kanaryjskich⁷¹. W pierwszych powojennych latach Hanna Czczott wspierała swoje siostry mieszkające w Warszawie pomocy, udzielając także członkom dalszej rodziny. Na krótki okres przyciągnęła wówczas do siebie kuzynkę Janinę Peretjatkowicz, która wróciła z obozu koncentracyjnego w Ravensbrück⁷².

Do pracy naukowej Czczott powróciła już na początku 1945 r. W okresie od 30 stycznia tego roku do 30 czerwca 1946 r. znalazła zatrudnienie w Instytucie Badawczym Leśnictwa, a od 1 lipca 1946 r. – w tworzonym wówczas Muzeum Ziemi jako kierowniczka Pracowni Paleobotanicznej, wkładając wiele wysiłku w zapewnienie spełnienia przez nią wszystkich wymogów placówki naukowej. Dzięki kontaktowi nawiązanemu z brytyjskim antykwariuszem, poświęcając prywatne oszczędności, sprowadzała pozycje światowej literatury z zakresu paleobotaniki. Nabywane przez nią publikacje stały się zaczątkiem księgozbioru pracowni. Do celów porównawczych z florami⁷³ trzeciorzędowymi Europy gromadziła również kolekcje współczesnych okazów liści, owoców, nasion oraz preparatów pyłku, przede wszystkim z obszarów o klimacie subtropikalnym i ciepło-umiarkowanym. Pracownię wyposażono także w niezbędne dla prowadzonych badań laboratorium chemiczne. Czczott zorganizowała również zespół badawczy, którego pracy w dużej mierze zawdzięczała swoje osiągnięcia naukowe. Współpracowniczki Hanny Czczott przeprowadzały obróbkę laboratoryjną okazów: Aleksandra Kohlman-Adamska zajmowała się palinologią, Anna Hummel – liśćmi, Krystyna Juchniewicz – nabłonkami, a Zofia Zarzycka – owocami i nasionami. Zatrudnione w pracowni laborantki zapamiętały swoją przełożoną jako osobę wymagającą, ale jednocześnie despotyczną, całkowicie dominującą nad podległym jej personelem. Do legendy przeszedł, delikatnie rzecz ujmując, niechętny stosunek badaczki do zmiany stanu cywilnego jej podwładnych. Krystyna Juchniewicz wspominała:

Czasami zdarzały się wielkie awantury – kiedy Pani Profesor miała do nas pretensje za coś niewykonanego czy niezadowolonego. Jednak po kwadransie wchodziła do naszego pokoju, bez słowa kładła duży cukierek przed osobą dopiero co zwymyślaną i wychodziła. W ten sposób rozładowywała napiętą sytuację. Nigdy nie była pamiętliwa. Starła się przykrą sprawę załatwiać na bieżąco i później już do niej nie wracała⁷⁴.

71 AMZ, S.34, j. 125, Wykaz prac publikowanych w latach 1924–1946, nieopublikowanych do 1951 r. oraz publikacji dotyczących flory kopalnej Turów.

72 Janina Peretjatkowicz (1890–1963), nauczycielka geografii, działaczka oświatowa i społeczna, w latach 1946–1949 pracowała w Muzeum Ziemi. 28.11.1941 r. aresztowana za przynależność do PPS-WRN i osadzona w więzieniu Pawiak. 30.05.1942 r. wywieziona do Ravensbrück, gdzie przebywała do 28.04.1945 r. Do Polski powróciła 29.06.1945 r. Zob. Z. Wójcik, *Janina Peretjatkowicz*, PSB t. 25, s. 610–611.

73 W niniejszym artykule słowo „flora” używany jest także w znaczeniu paleobotanicznym, czyli oznacza zespół skamieniałości roślinnych.

74 K. Juchniewicz, *Profesor Hanna Czczottowa*, s. 321–328.

Ryc. 3. Hanna Czechtott w kopalni „Turów” na poziomie 12., sierpień 1963 r. (fot. Zofia Zarzycka, ze zbiorów PAN Muzeum Ziemi)

Hanna Czechtott nie była zagorzałą zwolenniczką pracy zespołowej. W wieku 66 lat nadal była pełna zapału do pracy naukowej, swoje możliwości oceniając następująco:

W paleobotanice jeszcze nie osiągnęłam maximum tego co dać mogę. Przejście na pracę zespołową w Muzeum Ziemi było koniecznością, ale doceniając wartości tego rodzaju prac, sama w nich nie celuję. Niecierpliwi mnie zbyt powolne tempo, zależność od innych i wyraźnie krzywa mojej twórczości osobistej spadła⁷⁵.

Opus magnum życia Hanny Czechtott stało się szczegółowe opracowanie flory miocen-skiej z odkrywkowej Kopalni Węgla Brunatnego „Turów” w Turoszowie koło Bogatyni.

Po podjęciu pracy w Muzeum Ziemi w kręgu jej zainteresowań badawczych znalazły się tereny tzw. ziem odzyskanych. Poszukiwania flory kopalnej prowadziła w oparciu o dostępne publikacje niemieckie, co początkowo pozwalało jej na pozyskiwanie jedynie niewielkich i mało interesujących okazów. Od 1946 r. na polecenie kierownictwa jeździła po Dolnym Śląsku⁷⁶. W 1947 r. dotarła do kopalni Turów⁷⁷ koło Bogatyni, gdzie po dwóch tygodniach poszukiwań⁷⁸ natrafiła na bogate stanowisko szczątków makroflory. Odkrycie to na wiele

75 Hanna Czechtott zaczęła tworzyć Pracownię Paleobotaniczną mając 58 lat. AMZ, S.34, nieporządkowany dodatek, Hanna Czechtott, Uwagi.

76 AMZ, S.34, j. 127, Zaświadczenie z 10.07.1946 r. wydane przez Ministerstwo Oświaty; AMZ, S.34, j. 127, Zaświadczenie z 9.09.1946 r. wydane przez Ministerstwo Oświaty.

77 Obecna kopalnia „Turów” znajduje się na złożu żyłtawskim, w miejscu, które kilkanaście milionów lat temu było wielkim torfowiskiem, wielokrotnie zatapianym, a następnie wysychającym. W wyniku wytyczonego po II wojnie światowej przebiegu granic złoża to, bardzo bogate w szczątki roślinne okresu miocen-skiego, znalazło się po polskiej stronie granicy.

78 A. Kohlman-Adamska, relacja z 11.05.2021 r.

Ryc. 4. Prof. Hanna Czeczott po zjeździe na swojej laseczce (właściwie ozdobionym kiju) na niższy poziom odkrywki, woła wesoło: „no, kto następny?”. Był to jej szybki sposób przemieszczenia się w dół. „Turów”, 1958 r. (fot. Krystyna Juchniewicz, ze zbiorów PAN Muzeum Ziemi)

lat ukierunkowało jej dalszą pracę badawczą⁷⁹. Od 1947 r. aż do 86 roku swojego życia (tj. do 1974 r.) dwukrotnie w ciągu każdego sezonu wraz ze swoim zespołem prowadziła tam badania terenowe⁸⁰. Wyprawy do Turowa, zwane przez nią wycieczkami, odbywały się głównie latem. Z reguły przed rozpoczęciem prac do Turowa z tygodniowym wyprzedzeniem przesyłano niezbędny sprzęt (sita, skrzynie, narzędzia itp.), a członkowie zespołu przybywali na miejsce korzystając z komunikacji kolejowej. Dyrekcja zakładu udzielała badaczkom niezbędnego wsparcia, m.in. oddelegowując robotników do prac fizycznych⁸¹.

W 1960 r., gdy pracę w Muzeum Ziemi rozpoczęła Aleksandra Kohlman-Adamska, stanowisko paleobotaniczne w Turowie było już dobrze rozpoznane. Kopalne formy nasion i owoców występowały najczęściej w soczewach piaszczystych (będących pozostałościami dawnych starorzeczy), odciski liści w obrębie ilów i konkrecji syderytowych (powstających na brzegach jeziorzysk), natomiast na licznie duże okazy lignitów (m.in. w formie całych pni) znajdowano z reguły w pokładach górnych⁸².

Prof. Czeczott doskonale odnajdywała się w warunkach kopalnianych i mimo zaawansowanego wieku aktywnie uczestniczyła w prowadzonych poszukiwaniach. Jak sama skonstatowała:

79 H. Czeczott, *Wiadomość tymczasowa o florze mioceńskiej Turowa nad Nysą Łużycką*, „Wiadomości Muzeum Ziemi” 1949, nr 4, s. 249–255.

80 Zob. AMZ, S.34, j. 14–j. 42, Notatki terenowe i dokumenty z wycieczek do Turowa odbytych w latach 1947–1970.

81 A. Kohlman-Adamska, relacja z 11.05.2021 r.

82 A. Skirgiełło, *Profesor Hanna Czeczott – odkrywca i badacz mioceńskiej flory w Turowie*, „Wszechświat” 1985, nr 11, s. 248; A. Kohlman-Adamska, relacja z 11.05.2021 r.

Do dydaktycznej pracy nie mam najmniejszej zdolności. Jestem terenowym badaczem, który nie ufając nikomu sam zdobywa swoje materiały i chce mieć możliwość wysnucia wniosków na miejscu, wniosków dotyczących (jeśli chodzi o paleobotanikę) także geologicznych warunków, stratygrafii itp. Współpraca z mężem – górnikiem dała mi niezbędne do tego przygotowanie⁸³.

Badaczka osobiście prowadziła ewidencję odnajdywanych w terenie okazów, które następnie były konserwowane, porządkowane i dokumentowane przez członków zespołu. Prace te tak wspomina Aleksandra Kohlman-Adamska, przez 14 lat współpracująca z Hanną Czechtott: „przywoziłyśmy ogromne masy materiałów, które potem trzeba było przeszlamować, wysuszyć, zakonserwować, poukładać w pudełka, napisać jaki poziom [geologiczny – przyp. A.P.], datę zbioru i inne szczegóły”⁸⁴. Mimo że podwładne Hanny Czechtott były absolwentkami studiów wyższych, w ramach zajęć laboranckich wykonywały ciężką pracę fizyczną. Jej efektem jest znajdująca się dziś w zbiorach Muzeum Ziemi olbrzymia kolekcja, umożliwiająca kolejnym badaczom kontynuację pracy naukowej.

Pierwszym badaczem korzystającym z pozyskanych w Turowie zbiorów była sama Hanna Czechtott. Za pierwszoplanowe zadanie uznała opracowanie zgromadzonego zbioru, w tym ustalenie przynależności taksonomicznej okazów. W związku z tym, że – jak sama napisała w jednym z listów – „oznaczenie kopalnych materiałów roślinnych z Turowa napotyka wielkie trudności (flora subtropikalnego charakteru) w kraju z braku odpowiednich zbiorów zielnikowych o charakterze subtropikalnym”⁸⁵, koniecznością stały się jej wyjazdy do ośrodków zagranicznych (m.in. Wiednia), dysponujących odpowiednimi zbiorami porównawczymi. Hanna Czechtott, we współpracy z prof. Aliną Skirgiełło, zajmowała się szczątkami karpologicznymi (tj. owoców i nasion) i odciskami liści⁸⁶. Lignity opracowywał prof. Mikołaj Kostyniuk⁸⁷, a ziarna pyłku – dr Julia Doktorowicz-Hrebrnicka⁸⁸.

W wyniku pracy Hanny Czechtott i jej zespołu flora Turowa stała się najlepiej i najwyszczególniej opracowanym stanowiskiem flory miocenńskiej w Europie⁸⁹. Poświęcono jej 23 prace, łącznie opisując 70 rodzin z 114 rodzajami oraz 150 gatunkami (w tym 29 nowymi dla nauki)⁹⁰.

Bogactwo zgromadzonego zbioru flory kopalnej i szeroki zakres jego opracowania wzbudziły zainteresowanie w środowisku botaników. Zagraniczni uczeni przyjeżdżali do Warszawy do Muzeum Ziemi zapoznać się ze zgromadzonymi zbiorami. Kilku z nich w towarzystwie prof. Czechtott zwiedziło także stanowisko w Turowie: Frederick

83 AMZ, S.34, nieporządkowany dodatek, Hanna Czechtott, Uwagi.

84 A. Kohlman-Adamska, relacja z 11.05. 2021 r.

85 Zbiory rodzinne Hanny Czechtott [ZRHCh], List Hanny Czechtott z 10.08.1975 r.

86 K. Juchniewicz, *Profesor Hanna Czechtottowa*, s. 323.

87 Mikołaj Kostyniuk (1908–1975) – geolog i paleobotanik, profesor, dziekan Wydziału Geologii Uniwersytetu Warszawskiego. Zob. M. Ziemińska-Tworzydło, *Mikołaj Kostyniuk 1908–1975*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego” 1976, t. 46, nr 4, s. 585–590.

88 A. Skirgiełło, *Profesor Hanna Czechtott*, s. 249. Julia Doktorowicz-Hrebrnicka (1915–1970) – palinolog, w latach 1946–1956 pracowniczka Państwowego Instytutu Geologicznego, w latach 1964–1969 współpracowała z Hanną Czechtott w Muzeum Ziemi. Zob. J. Raniecka-Bobrowska, *Wspomnienie o Julii Doktorowicz-Hrebrnickiej-Rejmanowej*, „Przegląd Geologiczny” 1972, nr 11, s. 546.

89 K. Juchniewicz, *Profesor Hanna Czechtott (1888–1982)*, „Wiadomości botaniczne”, 1996, nr 40, z. 3–4, s. 85–87.

90 A. Skirgiełło, *Profesor Hanna Czechtott*, s. 249.

M. Wonnacott⁹¹ z Wielkiej Brytanii wraz z małżonką, Alfred Kotakowski⁹² z ZSRR, Zlatko Kvaček⁹³ z Czechosłowacji i Jean Huard⁹⁴ z Francji⁹⁵.

Kopalnię odwiedzali także polscy uczeni. Jednym z nich był dr Wojciech Narębski⁹⁶, który w oparciu o wyniki badań w Turowie opublikował artykuł na łamach „Prac Muzeum Ziemi”⁹⁷. Jego pobyt wyraźnie zapisał się w pamięci członkiń zespołu, a zwłaszcza poranki, kiedy ich przełożona w eleganckiej bluzce i halce przyrządzała podejmowanemu gościowi śniadanie. Jak zapisała Krystyna Juchniewicz: „Profesor Czeczottowa, będąc wybitnym naukowcem, była jednak przy tym także kobietą i to dość czułą na płec męską”⁹⁸.

Mimo deklarowanego braku zdolności dydaktycznych, prof. Czeczott przy każdej nadarzającej się okazji z zapałem krzewiła wiedzę wśród pracowników kopalni na temat naukowego znaczenia badanego stanowiska:

W trakcie naszych podróży kopalnianą kolejką Pani profesor miała zwyczaj wygłaszać do jadących nią robotników pogadankę o niezwykłości kopalni Turow. Robotnicy ze zdziwieniem i zaciekawieniem słuchali słów Pani Profesor o poszukiwaniach prowadzonych w ich kopalni oraz znaczeniu dla nauki szczątków kopalnych roślin, jakie można w niej znaleźć. Opowiadała o palmach, sekwojach, drzewach lauowych i wspaniałych dębach oraz innej egzotycznej roślinności⁹⁹.

W pamięci współpracowników zachowało się wiele anegdotycznych scen z Hanną Czeczott w roli głównej. Jedno z takich zdarzeń miało miejsce w 1958 r. podczas zwiedzania rezerwatu dębu omszowego w Bielinku nad Odrą w ramach zjazdu Polskiego Towarzystwa Botanicznego w Szczecinie¹⁰⁰:

Pod koniec botanizowania trzeba było zejść ze stromej i wysokiej skarpy pokrytej łanem tej trawy. Zaczęto debatować nad próbą zejścia w miejscu dość odległym, ale o mniejszej stromiznie. Wówczas profesor Czeczottowa postanowiła nie wracać i zejść jako pierwsza. Zażądała laski od prof. Szafera. Wszyscy ze zdumieniem i przerażeniem spoglądali na nią, gdy zarzucała swą długą spódnicę na ramio-

91 Frederick M. Wonnacott (1902–1990), kierownik Działu Paleobotaniki w British Museum (Natural History) w Londynie. Zob. *Natural History Museum, Record*, www.nhm.ac.uk/CalmView/Record.aspx?src=CalmView.Persons&id=PX553 [dostęp 3.03.2025].

92 Alfred Kotakowski (1906–1997) kierował oddziałem botanicznym Ogrodu Botanicznego w Suchumi. Zob. *Alfred Kolakowski*, bionomia.net/Q4227549 [dostęp 28.02.2025].

93 Zlatko Kvaček (1937–2020), czeski paleobotanik, specjalizujący się w badaniach flor trzyczorzędowych, w latach 1991–2003 pracownik Uniwersytetu Karola w Pradze, od 1998 r. profesor, a następnie profesor emeritus. Zob. *Zlatko Kvaček (1937–2020)*, www.palaeobotany.org/index.php/zlatko-kvacek-1937-2020/ [dostęp 28.02.2025].

94 Jean Huard (1938–1973), francuski paleobotanik, pracownik Muséum national d’histoire naturelle w Paryżu. Zob. Z. Kvaček, V. Teodoridis, P. Roiron, *In memoriam of Jean Huard (1938–1973)*, „Palaeontographica, Abt. B: Palaeobotany – Palaeophytology” t. 285, nr 30, s. 1–2. Kvaček i Huard odwiedzili Muzeum Ziemi w lipcu 1970 r.

95 A. Skirgiełło, *Profesor Hanna Czeczott*, s. 249.

96 Wojciech Narębski (14.04.1925–27.01.2023), geolog, profesor nauk o Ziemi, pracownik Muzeum Ziemi PAN. Zob. *prof. zw. dr hab. Wojciech Narębski*, archiwum.nauka-polska.pl/#/profile/scientist?id=6533&k=117zvs [dostęp 3.03.2025].

97 W. Narębski, *Mineralogia i geneza kongrecji sferysyderytowych północno-wschodniej części niecki żytańskiej*, „Prace Muzeum Ziemi” 1974, nr 22, s. 65–78.

98 K. Juchniewicz, *Profesor Hanna Czeczottowa*, s. 328.

99 Ibidem, s. 327.

100 A. Skirgiełło, *Zapiski ze stuletniego życia*, Warszawa 2006, s. 116.

Ryc. 5. Popularyzacja wiedzy paleobotanicznej wśród górników. „Turów”, 1965 r. (fot. Zofia Zarzycka, ze zbiorów PAN Muzeum Ziemi)

na (była w granatowych gimnastycznych szarawarach), usiadła okraciem na lasce i w ciągu sekundy, jak na saneczkach ześlizgnęła się na dół, wyprostowała się i donośnym głosem zawołała: „Kto następny?”¹⁰¹.

W uznaniu wieloletniej współpracy z kopalnią „Turów” oraz prowadzonych badań podczas Barbórki 1967 r. dyrekcja zakładu wyróżniła prof. Hannę Czacott tytułem Honorowego Górnika Turowa oraz Złotą Odznaką „Zasłużonego Pracownika Turowa”¹⁰².

Mimo skoncentrowania na celu, jakim było opracowanie naukowe flory Turowa, Czacott uwzględniała także potrzebę realizacji przez pracownię zadań edukacyjnych. Uczestniczyła w przygotowaniu wystaw paleobotanicznych w Muzeum Ziemi oraz zorganizowała stałą ekspozycję w kopalni Turów¹⁰³. Dążyła do pozyskania do zbiorów działu Paleobotanicznego interesujących kolekcji flory kopalnej z różnych epok geologicznych. Aby zdobyć okazy odcisków liści roślin karbońskich, podejmowała wyjazdy na Śląsk, gdzie zbierała je osobiście lub nabywała od znalazców – górników¹⁰⁴. Cennym nabytkiem była również jedna z pierwszych znanych kolekcji okazów flory kredowej z okolic Lublina, opracowana przez Kazimierza Karczmarza i Jana Stanisława Popiela¹⁰⁵. Udało się także pozyskać zbiór

101 A. Skirgiełło, *Hanna Czacott*, „Prace Muzeum Ziemi”, 1983, z. 36, s. 6.

102 AMZ, S.34, j. 126, Konferencja Samorządu Robotniczego Kopalni Węgla Kamiennego „Turów” – dyplom przyznania tytułu „Honorowego Górnika Turowa” wraz ze Złotą Odznaką „Zasłużony Pracownik Turowa” z 1967 r. (dyplom i fotografia).

103 AMZ, S.34, j. 120, Materiały do wystawy pt. „Flora kopalna Turowa” w Muzeum Górniczym Kopalni Węgla Brunatnego „Turów”. Maszynopis artykułu H. Cz. O florze kopalnej Turowa koło Bogatyni, 4 kolejne wersje scenariusza, materiały robocze, projekt przewodnika po wystawie; K. Juchniewicz, *Profesor Hanna Czacott*, s. 86.

104 Jednym z nich był p. Kaluch z Wałbrzycha

105 K. Karczmarz, J.S. Popiel, *Wstępne badania nad florą górnokredową Rostocza*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 1966, t. 21, z. 12, s. 269–278.

odkrytej i opracowanej przez prof. Jadwigę Raniecką-Bobrowską¹⁰⁶ flory z Osieczowa pod Bolesławcem, obejmującej kopalne okazy palm i szyszek z dolnego miocenu¹⁰⁷. Okazy te prof. Czczott osobiście zebrała w 1959 r. i dostarczyła do muzeum. Dzięki jej staraniom w późniejszym czasie zbiór ten został oznaczony przez prof. Raniecką-Bobrowską¹⁰⁸.

W 1961 r. Czczott dokonała bardzo interesującego odkrycia. W osadach dolnej kredy w Skoczowie koło Cieszyna, natrafiła na niezwykle rzadki okaz pnia, zaliczonego do rodzaju *Cycadeoidea*, niezwykle rzadkiego znaleziska na ziemiach polskich¹⁰⁹.

Dzięki utrzymywanym kontaktom międzynarodowym działała na rzecz wzbogacenia zbiorów Muzeum Ziemi. Dzięki jej staraniom w 1964 r. Institut royal des sciences naturelles de Belgique podarował okaz eoceńskiej palmy z rodzaju *Nypa* (dokładnie *Nypa burtini* (Brgt.) Ett.), a 17 czerwca 1966 r. Wonnacott przekazał przekrój poprzeczny *Aglaophyton major* (Kidst. & W.H.Lang) D.S.Edwards (dewońskiej pierwszej rośliny) ze stanowiska Rhynie w Szkocji.

W latach pięćdziesiątych badaczka zainteresowała się zagadnieniem inkluzji bursztynowych. Jej dalsze badania wniosły ogromny wkład w tej dziedzinie. Hanna Czczott znana jest badaczom bursztynu jako autorka publikacji *Skład i wiek flory bursztynów bałtyckich. Część pierwsza*¹¹⁰. Dzieło, w którym zawarła listę 216 łacińskich nazw gatunków roślin z paleogeńskich lasów bursztynodajnych, cytowane jest we wszystkich opracowaniach dotyczących genezy bursztynu bałtyckiego. Druga część pracy, dotycząca genezy bursztynów bałtyckich, nie została ukończona. Zachował się niekompletny maszynopis pracy, oraz materiały warsztatowe¹¹¹, z których wynika, że obfite żywicowanie lasów paleogeńskich na obszarach północnej Europy, prof. Czczott wiązała przede wszystkim z tamtejszym wulkanizmem. Pomimo, że praca ta nigdy nie ukazała się drukiem, jest znana i cytowana przez badaczy jako jedna z możliwych teorii genezy bursztynu¹¹². Jak wspomina Aleksandra Kohlman-Adamska:

Ona uwielbiała bursztyny. Ona kochała bursztyny i florę w bursztynach. Miała swoje teorie i zbierała bursztyny pracowicie. Każdego roku we wrześniu, kiedy już zaczynały się sztormy, jechała do Mikoszewa, tam gdzie Wisła wpada do morza. Rybacy wszyscy ją znali¹¹³.

Sama Hanna Czczott stwierdziła: „bursztyniarze chętnie dla mnie przechowują jakies ciekawsze z punktu widzenia naukowego okazy z roślinami, owadami itd. i chętnie wysłuchują moich opowiadań o bursztynie”¹¹⁴.

106 Jadwiga Raniecka-Bobrowska (1904–1990), profesor, paleobotanik i paleopalinolog. Zob. I. Grabowska, *Prof. dr Jadwiga Raniecka-Bobrowska (1904–1990)*, „Wiadomości Botaniczne” 1992, nr 36 (3–4), s. 57–59.

107 Sygn. od MZ VII/67/1 do MZ VII/6/68.

108 A. Kohlman-Adamska, relacja z 11.05.2021 r.

109 A. Skirgiełło, *Hanna Czczott*, s. 5; K. Juchniewicz, *Profesor Hanna Czczott*, s. 86.

110 H. Czczott, *Skład i wiek flory bursztynów bałtyckich. Część pierwsza*, „Prace Muzeum Ziemi” 1961, nr 4, s. 119–145.

111 AMZ, S.34, j. 10, H. Czczott, *Skład i wiek flory bursztynów bałtyckich. Część druga*.

112 K. Szczepaniak, A. Pielnińska, *Professor Hanna Czczott (1888–1982) – Researcher of Paleogene Baltic Amber Forests and Her Amber Collection* (maszynopis w zbiorach autorki); A. Pielnińska, K. Szczepaniak, A. Pietrzak, K. Maliszewski, A. Pielniński, *Profesor Hanna Czczott – osiągnięcia w badaniach bursztynu*, [w:] *Symposium Sekcji Paleobotanicznej Polskiego Towarzystwa Botanicznego – program i streszczenia wystąpień*, red. M. Badura, G. Skrzyński, A.M. Noryśkiewicz, Warszawa 2021, s. 13–16 pbsociety.org.pl/repository/bitstream/handle/20.500.12333/314/2021.0003.pdf [dostęp 30.06.2024].

113 A. Kohlman-Adamska, relacja z 11.05.2021 r.

114 ZRHCz, List Hanny Czczott z 10.08.1975 r.

Niestety, bardzo cenna kolekcja inkluzji bursztynowych po śmierci prof. Czczott uległa rozproszeniu. Jej ocalały fragment, przekazany przez spadkobierców badaczki w 1982 r. do zbiorów Muzeum Ziemi, obejmował zaledwie 239 okazów¹¹⁵.

Hanna Czczott znalazła się w dość wąskiej grupie polskich naukowców mogących odwiedzać państwa zachodnie. W 1954 r. uczestniczyła w 8. Międzynarodowym Kongresie Botanicznym w Paryżu z referatem dotyczącym rozmieszczenia sosny kalabryjskiej i alepskiej¹¹⁶. Korzystając z tej okazji, odwiedziła swojego siostrzeńca Jerzego Peretiatkowicza (używającego też nazwiska George Perry), zamieszkałego w Wielkiej Brytanii. Równocześnie w dokumentach dotyczących jej kuzynki Janiny Peretjatkowicz¹¹⁷, znajdziemy adnotacje zawierające opinię, jaką Czczott miała u funkcjonariuszy UB:

W Muzeum Ziemi, w którym przed aresztowaniem¹¹⁸ pracowała Peretjatkowicz pracuje daleka kuzynka nazwiskiem Czczottowa Anna¹¹⁹. Jak podaje Peretjatkowicz Czczottowa w okresie okupacji utrzymywała kontakt z Kwiatkowską Haliną, z którą handlowała obcą walutą. Czczottowa pochodzi z bardzo bogatej rodziny, jest wrogo ustosunkowana do obecnej rzeczywistości podobnie jak inni pracownicy muzeum, a ponadto jest dobrze zorientowana w sprawach Peretjatkowicz¹²⁰.

W aktach przechowanych w archiwum Instytutu Pamięci Narodowej znajdują się strzępki informacji, które pozwalają stwierdzić, że Czczott nie odwróciła się od swojej krewnej, aresztowanej w 1949 r. Wysyłała do niej listy, zajmując się również likwidacją jej mieszkania i zabezpieczeniem dobytku¹²¹.

Stosunek prof. Czczott do ówczesnej rzeczywistości możemy próbować poznać także przez pryzmat jej oceny możliwości kontaktów naukowych:

Ograniczona możliwość kontaktów z naukowcami po za krajem fatalnie odbija się na mojej pracy, a te co się ukażą w przyszłości gatunkowo będą mniej wartościowe od przedwojennych, bowiem nie mam możliwości oparcia się na całokształcie zdobytych naukowych dotyczących poszczególnych zagadnień¹²².

Jak wspomniano wcześniej, Hannie Czczott udawało się wyjeżdżać do państw demokratycznych, jednak nie uznawała tych kontaktów z zagranicznymi uczonymi, które miała, za wystarczające.

Równocześnie prof. Antonina Halicka, ówczesna dyrektor Muzeum Ziemi, dostrzegała u prof. Czczott „demokratyczne przekonania”:

115 Zbiór został wpisany do Księgi przybytków Działu Bursztynu pod zbiorczym inwentarzowym 24270. K. Szczepaniak, A. Pielnińska, *Professor Hanna Czczott*, s. 5.

116 H. Czczott, *The Past and Present Distribution of Pinus halepensis Mill. and Pinus brutia Ten.*, [w:] *Huitieme Congres International de Botanique. Rapports et Communications. Sect. 5*, Paris 1954, s. 196–197.

117 Zob. Z. Wójcik, *Janina Peretjatkowicz*, s. 610–611.

118 Janina Peretiatkowicz została zatrzymana 16.12.1949 r. i przebywała w areszcie bez rozprawy sądowej do 1.01.1953 r.

119 AIPN, 01251/68/J, Spis osób związanych z działalnością Peretiatkowicz J., 30.09.1954 r., k. 104; „Czczot Hanna zd. Peretjatkowicz, córka Gracjana i Leonidy zd. Wilpiszewska, ur. 3.1.1888 r. Leningrad ZSRR, botanik, zam. Warszawa ul. Sękocińska 3 m. 9.” AIPN, 01251/68/J, Personalalia osób, z którymi Peretiatkowicz utrzymywała kontakt, 5.11.1954 r., k. 109.

120 AIPN, 01251/68/J, Pismo do Dyrektora Departamentu V MBP z 3.04.1951 r., k. 44.

121 AIPN, 01251/68/J, Wicedyrektor Departamentu Specjalnego Generalnej Prokuratury do Departamentu Śledczego MBP z 16.05.1951 r., k. 57.

122 AMZ, S.34, nieporządkowany dodatek, Hanna Czczott, Uwagi.

Przekonań szczerze demokratycznych, czemu daje wyraz w życiu i pracy. Posiada dodatni wpływ na otoczenie, podciąga swych współpracowników m.in. wiejska dziewczyna przyjęta jako woźna, [...] zawdzięcza jej swój awans społeczny. Wykształciła ją na dobrą fachową laborantkę, podnosząc równocześnie poziom wykształcenia ogólnego. Przewodzi także w wykonywaniu podjętych zobowiązań i czynów¹²³.

W 1955 r., mimo braku stopnia doktora i habilitacji, Centralna Komisja Kwalifikacyjna dla Pracowników Nauki nadała Hannie Czczott tytuł profesora nadzwyczajnego. Sama skomentowała to następująco:

O tytuły nigdy nie ubiegałam się, uważałam tę sprawę za nieistotną. Jeśli obecnie uważałam za wskazanie poświęcić na wypełnienie licznych kwestionariuszy kilka godzin czasu, to tylko z uwagi na możliwość uratowania „dodatkowej powierzchni mieszkaniowej” – dodatkowej izby, dzięki której mogę pisać prace w domu i utrzymać w jakim takim porządku zbiory potrzebne do dalszych prac¹²⁴.

O tym, jak bardzo sprawy Muzeum Ziemi były bliskie Hannie Czczott, świadczy m.in. fakt, że zapoczątkowała tradycję sadzenia w muzealnym ogrodzie drzewiastych gatunków reliktowych pochodzących z terenów Ameryki Północnej i Azji¹²⁵. Pierwszym zasadzonym przez nią drzewem był tulipanowiec (*Liriodendron tulipifera* L.), którego formy kopalne stwierdzono w kopalni „Turów”. 24 kwietnia 1978 r. badaczka osobiście posadziła także dwa okazy metasekwoi (*Metasequoia glyptostroboides* Hu & W. C. Cheng). Warto odnotować, że gatunek ten został sprowadzony do Polski z jej inicjatywy¹²⁶. Zapoczątkowana przez nią idea stworzenia wokół Muzeum Ziemi arboretum gatunków reliktowych jest kontynuowana do dziś.

Po przejściu na emeryturę w 1960 r. regularnie odwiedzała Muzeum Ziemi, nadal uczestnicząc pracach Działu Paleobotaniki.

Hanna Czczott była honorowym członkiem Polskiego Towarzystwa Botanicznego¹²⁷ oraz członkiem korespondentem (1945 r.), a następnie członkiem zwyczajnym (1949 r.) Towarzystwa Naukowego Warszawskiego¹²⁸. Jej nazwisko było uwiecznione w nazwach roślin: współcześnie występujących – *Centaurea czczottiae* Hayek, *Lathyrus czczottianus* Bässler; kopalnych – *Quercus czczottiae* Hummel czy *Nectandrophyllum czczotti* Juchniewicz; a także porostu – *Usnea czczottiae* Motyka.

Hanna Czczott zmarła 17 marca 1982 r. Spoczęła u boku małżonka na Cmentarzu Ewangelicko-Reformowanym w Warszawie. Nagrobek został wykonany według projektu Marii Popławskiej, rzeźbiarki i siostry Henryka Czczotta¹²⁹.

123 AMZ, S.34, nieporządkowany dodatek, Pismo z 14.06.1954 r.

124 AMZ, S.34, nieporządkowany dodatek, Hanna Czczott, Uwagi.

125 A. Kohlman-Adamska, relacja z 11.05.2021 r.

126 AMZ, S.34, j. 126, Dyplomy i legitymacje. Ogród Botaniczny PAN. Świadcstwo posadzenia drzew pomnikowych z 1978 r.

127 Zob. T. Majewski i Z. Mirek, *Członkowie honorowi Polskiego Towarzystwa Botanicznego*, „Wiadomości Botaniczne” 1994, t. 38, nr 1–2, s. 9–29.

128 AMZ, S.34, j. 126, Dyplomy i legitymacje. Towarzystwo Naukowe Warszawskie – dyplom nadania tytułu członka korespondenta z 1945 r.; AMZ, S.34, j. 126, Dyplomy i legitymacje, Towarzystwo Naukowe Warszawskie – dyplom nadania tytułu członka zwyczajnego z 1949 r. Zob. *Skład Towarzystwa Naukowego Warszawskiego w okresie od 21 XI 1948 r. do 26 XI 1949 r.*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” 1949, t. 42, s. 5–39.

129 Na granitowym podniesieniu cokole ustawiono głaz narzutowy z alegorycznym przedstawieniem w formie wykonanej z brązu rzeźby dwóch ptaków (faetonów), Za nagrobkiem posadzono dwa cisy i metasekwoję. Po śmierci prof. Hanny Czczott rzeźba została obrócona o 180°, a na głazie obok napisu „Henryk Czczott 1875–1928” pojawił się napis „Hanna Czczott 1888–1982”.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej [AIPN], 01251/68/J Janina Peretjatkowicz
 Archiwum Muzeum Ziemi [AMZ], S.34 Materiały Hanny Czczcott (1888–1982).
 Instytut Badań Leśnictwa [IBL], Curriculum Vitae Hanny Czczcott z 27.10.1945 r.
 Zbiory rodzinne Hanny Czczcott [ZRHcz], List Hanny Czczcott z 10.08.1975 r.

Źródła wywołane

A. Kohlman-Adamska, relacja z 11.05.2021 r.
 T. Hanczke, relacja z 5.07.2022 r.

Prace Hanny Czczcott

- Czczcott H., *A Contribution to the Knowledge of the Flora and Vegetation of Turkey*, Berlin 1938/1939.
- Czczcott H., *Co to jest Fagus feroniae Unger? [What is Fagus feroniae Unger?]*, „Acta Societatis Botanicorum Poloniae” 1934, t. 11, No Suppl., s. 109–116.
- Czczcott H., *Distribution of Fagus orientalis Lipsky*, [w:] *Die Buchenwälder Europas*, red. E. Rübél, Zürich 1932, s. 362–387.
- Czczcott H., *Element atlantycki we florze Polski*, „Rozprawy Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Akademii Umiejętności” ser. A/B, 1928, t. 65–66, s. 221–286.
- Czczcott H., *Lasy zachodnich zboczy Chibin i okolic Murmańska*, „Rocznik dendrologiczny” 1972, t. 26, s. 5–26.
- Czczcott H., *Lesy zapadnyh sklonov Hibinskih gor i okrestnostej goroda Murmanska*, „Bulletin de l’Institut Geographique de Leningrad” 1925, t. 5, s. 48–72.
- Czczcott H., *The Atlantic Element in the Flora of Poland*, „Bulletin International de L’Académie Polonaise des Sciences et des Lettres. Classe des Sciences Mathématiques et Naturelles” ser. B, 1926, s. 367–407.
- Czczcott H., *The Distribution of Some Species in Northern Asia Minor and the Problem of Pontis*, „Mitteilungen aus den Königlichen naturwissenschaftlichen Instituten in Sofia” 1937, t. 10, s. 43–68.
- Czczcott H., *Środkowomiocieńska flora Zalesiec koło Wisniowca – I.*, „Acta Geologica Polonica” 1951, nr 2 (3), s. 349–445.
- Czczcott H., *Wiadomość tymczasowa o florze miocieńskiej Turowa nad Nysą Łużycką*, „Wiadomości Muzeum Ziemi” 1949, nr 4, s. 249–255.

Literatura przedmiotu

- Garbowska J., *Materiały Hanny Czczcott (1888–1982)*, [w:] *Materiały archiwalne z zakresu historii nauk o Ziemi w zbiorach Muzeum Ziemi PAN: Inwentarz spuścizn naukowych*, cz. 5, red. J. Garbowska, Warszawa 2001, s. 24–27.
- Grzywacz A., *Instytut Badawczy Lasów Państwowych*, [w:] *Z dziejów Lasów Państwowych i leśnictwa polskiego (1924–2004)*, t. 1, *Okres międzywojenny*, red. A. Szujewski, Warszawa 2006, s. 398–400.
- Jakubowski K., *Antonina Halicka (1908–1973)*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego” 1979, t. 49, z. 3–4, s. 435–443.

- Juchniewicz K., *Profesor Hanna Czeczott (1888–1982)*, „Wiadomości botaniczne” 1996, nr 40, z. 3–4, s. 85–87.
- Juchniewicz K., *Profesor Hanna Czeczottowa (1888–1982) i Pracownia Paleobotaniki Muzeum Ziemi PAN w Warszawie*, „Przegląd Geologiczny” 2021, t. 69, nr 5, s. 321–328.
- Karczmarz K., Popiel J.S., *Wstępne badania nad florą górnokredową Roztocza*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 1966, t. 21, z. 12, s. 269–278.
- Kowalewski K., *„Nowe dane dotyczące stratygrafii i wieku utworu lignitowego Wołynia*, „Posiedzenia naukowe PIG” 1936, nr 45, s. 73–78.
- Kvaček Z., Holý F., *Alnus julianaeformis (Sternberg 1823) comb. n., a noteworthy Neogene alder*, „Časopis pro mineralogii a geologii” 1974, t. 19, nr 4, s. 367–372.
- Kvaček Z., Teodoridis V., Roiron P., *In memoriam of Jean Huard (1938–1973)*, „Palaeontographica, Abt. B: Palaeobotany – Palaeophytology” t. 285, nr 30, s. 1–2.
- Majewski T., Mirek Z., *Członkowie honorowi Polskiego Towarzystwa Botanicznego*, „Wiadomości Botaniczne” 1994, t. 38, nr 1–2, s. 9–29.
- Melnyk V., Baransky A., Savchuk S., Dubovyk D., Leostin A., Melnychenko N., *Dynamics of the Range of Cytisus scoparius (L.) Link (Fabaceae) in Eastern Europe (Ukraine and Belarus)*, „Ecological Questions” 2022, t. 33, nr 3, s. 7–17, DOI 10.12775/eq.2022.024.
- Narębski W., *Mineralogia i geneza konkrecji sferysyderytowych północno-wschodniej części niecki żytańskiej*, „Prace Muzeum Ziemi” 1974, nr 22, s. 65–78.
- Podpłóńska E., *Muzeum kieleckie w latach 1908–1950*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach” 2009, nr 24, s. 11–74.
- Popiela A., Nalepka D., Łysko A., *Analysis of Distribution Patterns of Selected Ephemeral Wetland Species in Western Pomerania (NW Poland, NE Germany)*, „Biodiversity: Research and Conservation” 2010, nr 19, s. 55–64, DOI 10.2478/v10119-010-0021-3.
- Raniecka-Bobrowska J., *Wspomnienie o Julii Doktorowicz-Hrebnickiej-Rejmanowej*, „Przegląd Geologiczny” 1972, nr 11, s. 546.
- Sieński H., *Profesor Henryk Czeczott*, „Biuletyn AGH” 2015, nr 92–93, s. 25–27.
- Skirgiełło A., *Hanna Czeczott*, „Prace Muzeum Ziemi” 1983, z. 36, s. 3–6.
- Skirgiełło A., *Profesor Hanna Czeczott – odkrywca i badacz miocenńskiej flory w Turowie*, „Wszecławiat” 1985, nr 11, s. 247–249.
- Skirgiełło A., *Zapiski ze stuletniego życia*, Warszawa 2006.
- Skład Towarzystwa Naukowego Warszawskiego w okresie od 21 XI 1948 r. do 26 XI 1949 r.*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” 1949, t. 42, s. 5–39.
- Szczepaniak K., Pielńska A., *Professor Hanna Czeczott (1888–1982) – Researcher of Paleogene Baltic Amber Forests and Her Amber Collection* (maszynopis w zbiorach autorki).
- Wójcik Z., *Janina Peretjatkowicz*, PSB t. 25, s. 610–611.
- Zastawniak E., Köhler P., *Polskie Badania Paleobotaniczne Trzeciorzędu*, Kraków 2001.
- Ziemińska-Tworzydło M., *Mikołaj Kostyniuk 1908–1975*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego” 1976, t. 46, nr 4, s. 585–590.

Strony internetowe

Alfred Kolakovski, bionomia.net/Q4227549 [dostęp 28.02.2025].

Bolesław Hryniewiecki (1926–1927), <https://www.uw.edu.pl/universytet/historia-uw/rektorzy-uw/boleslaw-hryniewiecki> [dostęp 28.02.2025].

- Natural History Museum, Record*, www.nhm.ac.uk/CalmView/Record.aspx?src=CalmView.Persons&id=PX553 [dostęp 3.03.2025].
- Notice de personne*, catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb119177209 [dostęp 3.03.2025].
- PERETĀTKOVIČ, Bogdan Gracianovič (8.VII.1880 – 1942) — *arhitektor, koležskij sekretar' (k 1910)*, mke.su/doc/PERETYaTKOVICH.html [dostęp 30.06.2024].
- Pielińska A., Szczepaniak K., Pietrzak A., Maliszewski K., Peliński A., *Profesor Hanna Czacott – osiągnięcia w badaniach bursztynu*, [w:] *Symposium Sekcji Paleobotanicznej Polskiego Towarzystwa Botanicznego – program i streszczenia wystąpień*, red. M. Badura, G. Skrzyński, A.M. Noryśkiewicz, Warszawa 2021, s. 13–16 pbsociety.org.pl/repository/bitstream/handle/20.500.12333/314/2021.0003.pdf [dostęp 30.06.2024].
- prof. zw. dr hab. Wojciech Narębski*, archiwum.nauka-polska.pl/#/profile/scientist?id=6533&k=117zvs [dostęp 3.03.2025].
- Rol' Demidovih v istorii gorno-metallurgičeskoj promyšlennosti Rossii*, tagil-press.ru/publications/14066/rol-demidovih-v-istorii-gorno-metallurgicheskoj-promyshlennosti-rossii [dostęp 9.03.2025].
- Sukačev Vladimir Nikolaevič*, bioslovhist.spbu.ru/person/4307-sukacev-vladimir-nikolaevic-2.html [dostęp 28.02.2025].
- Volodčenko A., *U istokov Geografičeskogo instituta v Petrograde (1918–2018)*, rcswww.urz.tu-dresden.de/~wolodt/EVENT-ATLAS/GEO-Institut-1918.pdf [dostęp 9.03.2025].
- Zlatko Kvaček (1937–2020)*, www.palaeobotany.org/index.php/zlatko-kvacek-1937-2020 [dostęp 28.02.2025].

Podziękowania

Dziękuję za inspirację, podzielenie się wspomnieniami dr Aleksandrze Kohlman-Adamskiej, za inspirację i udzielone wsparcie merytoryczne dr Mai Graniszewskiej, za okazaną pomoc dr. Rafałowi Kowalskiemu, dr. Cezaremu Krawczyńskiemu, dr. Michałowi Lobie, a także za motywację mgr. Mariuszowi Olczakowi.

dr **Agnieszka Pietrzak**, historyk-archiwista, doktor nauk humanistycznych w zakresie historii. W latach 2007–2023 pracownik PAN Muzeum Ziemi w Warszawie, a od 2011 r. kierowniczką Działu Historii Nauk o Ziemi i Biblioteki. Od 2023 r. pracownik Archiwum Akt Nowych.
e-mail: agnieszkapietrzak351@gmail.com

Data zgłoszenia artykułu: 3 lipca 2024

Data przyjęcia do druku: 18 marca 2025